

Taalgenetische opvattingen en komparatisme bij de studie der Germaanse talen

door

Dr. R. VAN DE VELDE
Aangesteld Navorsers N.F.W.O.

De grote verscheidenheid, die de taal in haar veelvuldige aspecten biedt — als uitingsmiddel van het individu, als communicatie-instrument binnen een gemeenschap, als weerspiegeling van de verschillende sociale lagen of uit het oogpunt der geografische verbreiding — heeft tot talrijke en uiteenlopende onderzoekingen geleid.

Dergelijke perspectieven van het monolinguaal onderzoek kan men verruimen en zodoende het begrip taalverscheidenheid uitbreiden tot de verschillen van vele talen met betrekking tot de woordvorm, de woordbetekenis, de woordgroepering, de zins- en woordcategorieën, de morfologische en syntaktische middelen, de klankleer enz.

Welk uitgangspunt men ook moge nemen, het principe der fundamentele gelijkheid van vele talen¹ wordt er nauwelijks door in het gedrang gebracht.

Het komparatisme heeft op zó vele overeenstemmingen tussen verschillende talen gewezen, dat de theorie der taalverwantschap in anderhalve eeuw niet alleen grote vorderingen heeft gemaakt, maar thans meer dan ooit aan de orde is.

De grote ontdekkingen van het komparatisme mogen evenwel niet tot overschatting der diachronisch-vergelijkende taalstudie leiden.

De diachronische taalwetenschap beschikt immers nooit over voldoende linguïstische gegevens en blijft derhalve o.m. op de resultaten van de historische etnologie en van zo menige andere hulpwetenschap aangewezen.

Of men, steunend op het beginsel der genetische taalverwantschap, alle wereldtalen tot één oorspronkelijke taal terugleidt (monogenese van Trombetti)² ofwel de visie van Meillet overneemt³,

(1) Zie over dit begrip E.M. Uhlenbeck, *Taalwetenschap. Een eerste inleiding*, 's-Gravenhage 1961³, p. 2, 12, 34.

(2) A. Trombetti, *Elementi di glottologia*, Bologna 1923, p. 6 en vlg.

(3) A. Meillet, *Les parentés de langues, linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1926, p. 108-109.

steeds dient men bij het oorsprongsprobleem der taal of talen rekening te houden met de vraag naar het ontstaan van de mens, mogelijk ook met genealogisch vraagstuk der mensenrassen.

In zoverre het hedendaagse onderzoek van de taalfamilies en van hun voorgeschiedenis voor zeer uiteenlopende problemen staat, leidt de terugblik naar de oplossingen uit het verleden tot analoge, zij het dan niet zo specifieke moeilijkheden.

De algemeen verbreide opvatting, dat vóór de negentiende eeuw niet of nauwelijks van onderzoekingen naar de taalverandering of -verwantschap in genealogische zin kan gesproken worden⁴ vindt immers geen steun in de feiten. Bepaald voor de Germaanse talen werd het vraagstuk sedert de tweede helft van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw op verdienstelijke wijze opgelost⁵.

Taaldiversiteit, taalgeneese, historische taalkunde, verwantschap tussen de talen onderling en de daarmee verbonden vraagstukken werden sedert eeuwen het voorwerp van onderzoek.

Vooraleer men echter uit de onzaglijke hoeveelheid talen tot wetenschappelijk gefundeerde konklusies met betrekking tot de taalkundige affiniteiten is gekomen, werd in de geschiedenis van het menselijk denken een lange weg afgelegd.

Lang vóór de buitensporigheden van de Egyptische koning Psammetichos tot de belangstelling der Indiërs, Grieken, Romeinen en IJslanders is de vraag naar het ontstaan, de ouderdom, het doel, de aard, het wezen, het nut en bij gelegenheid zelfs naar de innerlijke structuur der taal boeiend gebleven.

Vooraleer de konfrontatie met de heterogeniteit van talen en volkeren heeft tot talrijke verklaringen geleid⁶.

Doorgaans identificeerde men minder bekende of onbekende talen met volkeren of volkerengroepen, waarvan men slechts vage historische of etnografische gegevens bezat. De onmogelijkheid om de talen van deze volkeren te begrijpen, naast sterk uiteenlopende gevoelens van vijandigheid, genegenheid, bewondering en dgl. gaven bij de historici en de eerste taalbeschrijvers vaak aanleiding tot ongeveer dezelfde karakterisering, waarmee de leek thans zijn houding tegenover vreemde talen uitdrukt: expressiviteit, helderheid, doelmatigheid en dergelijke algemene, op zichzelf weinig beteke-

(4) Zie A.W. de Groot, *Inleiding tot de algemene taalwetenschap tevens inleiding tot de grammatica van het hedendaagse Nederlands*, Groningen 1962, p. 366.

(5) Zie verder p. 311 en vlg.

(6) A. Borst heeft hieraan een zeer uitvoerig en tot nu toe onovertroffen onderzoek gewijd: *Der Turmbau von Babel. Geschichte über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, Stuttgart 1957-1963.

nende eigenschappen werden aan bepaalde talen met lof toegekend, aan andere met klem onzegd.

Ondanks de algemeen menselijke behoefte om uit de veelheid van talen tot indelingen te komen, heeft men zich vóór het Humanisme ternauwernood met het probleem der taalindelingen bezig gehouden.

Het streven naar theoretisch inzicht in de verscheidenheid van taalgebruik, als individueel uitings- of communicatiemiddel, of belangstelling voor de taalverschillen, als gevolg van sociale of geografische differentiatie, ontbraken zelfs in deze voor de Germaanse taalstudie zo belangrijke aanvangsperiode.

Voor al het verschijnsel der taalverscheidenheid, verklaard door de bijbelse taalverwarring, heeft als onomstootbare godsdienstige waarheid de opvattingen der humanisten en latere taalgeleerden bepaald.

In het teken van de zestiende- en zeventiende-eeuwse, op de bijbelexegese afgestemde wetenschappelijke opvattingen, werden de verschillen tussen de bekende of onbekende talen verklaard als een straf van God voor de hoogmoed en de opstandigheid der mensen.

De invloed van de bijbelse verklaringen, zo bepalend voor het Westers denken, heeft over de strekkingen en twistpunten van de Hervorming heen in onze gewesten tot in de achttiende eeuw nagewerkt.

Alleen de voorlopers van het rationalisme aanvaardden deze verklaring der taalverscheidenheid niet en streefden naar interpretaties die op het onderzoek der feiten steunden.

Kenschetsend is in dit opzicht de tendentie om ondanks de algemeen aanvaarde, door God zelf gewilde taaldiversiteit allerlei verwantschapsbetrekkingen tussen de verschillende talen te onderkennen.

Bij deze nieuwe, op woordmateriaal steunende verwantschapsverklaringen golden de bekende talen, inzonderheid het Latijn, het Grieks, het Hebreeuws en de moedertaal als uitgangspunt. Zij werden doorgaans voor afzonderlijk ontwikkelde grootheden gehouden, die in hun oorsprong hetzij een volkomen eenheid vormden of reeds zekere graden van differentiatie vertoonden.

Waar de ideeën der taalkundige affiniteiten minder positief door de uiterlijke gelijkheid der woorden bevestigd werden of waar een afdoende verklaring onmogelijk scheen, interpreteerde men de vooraf aanvaarde verwantschap door taalvermenging. Deze methode, vooral nuttig ten aanzien van de leenwoorden, liet tot in het begin

van de negentiende eeuw haar invlied gelden ⁷.

Naast het doktrinair-theologisch beginsel als uitgangspunt voor de onderzoekingen naar de taalgenese en de taaldiversiteit heeft vooral het nationalistisch standpunt de opvattingen der eerste taalkundigen beheerst.

Het inzicht in de samenhang van enkele talen werd door chauvinistische overwegingen tot meerdere taalgroepen uitgebreid, waarbij ten slotte de taalgenese zelf ten gunste van de moedertaal geïnterpreteerd werd. In vrijwel alle Germaans sprekende landen vindt men vertegenwoordigers van deze stelling, die ten onzent door Becanus, Milius en in mindere mate door Schrieckius verdedigd werd.

Waar vele humanisten en polyhistoren de taalverwantschap dieneengevolge louter genetisch interpreteerden, ontbrak bij enkele promotoren van het taalkundig nationalisme het fundamenteel inzicht in de historische evolutie van de taal ⁸.

Enkel de verbinding van de ideeën over taalgenese met de eerste noties over het wezen en de aard der taalverandering en der taalkundige overeenstemmingen kon voor de verdere Germaanse taalwetenschap bevorderlijk zijn ⁹.

Hoe deze strekking langzaam tot ontwikkeling kwam en van hoofdzakelijk taalgenetisch denken, gepaard aan gissend historisch-vergelijkend onderzoek, tot de latere empirische navorsingen (Lambert ten Kate) leidde is in de germanistiek der Nederlanden duidelijk te volgen ¹⁰.

Een eerste poging tot een rudimentaire historisch-komparatistische methode werd door Bonaventura Vulcanius (Brugge 1538 - Leiden 1614) voor de Germaanse talen ondernomen.

Zijn theorie over de verwantschap van het Oudhoogduits en het Gotisch is naar het heersende gebruik louter lexikaal gemotiveerd,

(7) Zie F. de Tollenaere, *Indogermaans en Keltisch bij Rasmus Rask*, *Neophilologus*, Groningen, Djakarta 1951, jg. 35, p. 38.

(8) Dat men tot in het begin der negentiende eeuw aan genetische verwantschap dacht blijkt uit Klaproths *Asia polyglotta*, Zie F. de Tollenaere, *ibidem*, p. 39-40.

(9) Dat enkele geleerden zoals bijv. Justus Lipsius zich terdege van het verschijnen der historische taalverandering bewust waren, staat buiten twijfel. Zie M.J. Van der Meer, *Historische Grammatik der niederländischen Sprache*, Heidelberg 1927, Bd. I, Einleitung, & 27, p. LXIV.

(10) In de eerste helft van de achttiende eeuw oordeelde de beroemde taalgeleerde Lambert ten Kate: „dat men in 't behandelen der Taalgeleertheit de Wetten uit de Gebruiken moet vinden, en niet nieuwe naar eigen goeddunken smeden". Zie *Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene Deel der Nederduitsche Sprake*, Amsterdam 1723, Voorreden tot den Lezer, p. IV.

maar de kritiek op Becanus' nationalisme en de eerste opmerking aangaande de Gotisch-Friese verwantschap¹¹ blijven als resultaat van het vergelijkend en taalhistorisch onderzoek belangrijk.

De etymologische navorsingen zijn bij Vulcanius en zijn tijdgenoten echter geen doel op zichzelf. Zij dienen veeleer als uitgangspunt bij het zoeken naar allerlei verwantschapsbetrekkingen binnen de verscheidenheid der talen.

Het opstellen van taalgenetische theorieën en het ontwerpen van taalindelingen voor de Europese, Oosterse en overige talen zou voorlopig de eerste doelstelling der filologen worden.

Een schuchtere poging hiertoe werd geleverd door de teoloog Pieter van Opmeer (Amsterdam 1526 - Delft 1595), die de werelddelen naar de gesproken talen indeelde. Hij onderscheidde twaalf werelddelen: Semitisch (Syrisch), Chaldeïsch (Aramees) Perzisch en Indisch, Hamitisch (Etiopisch), Egyptisch en Fenicisch, Jafetisch (Skytisch), Grieks, Sarmatisch, Keltisch en Germaans.

Opvallend is daarbij voor de indeling van het Germaans, dat het Gotisch niet langer afzonderlijk naast de andere Germaanse talen wordt gesteld¹².

De grote persoonlijkheid op dat gebied was de sedert 1593 te Leiden verblijvende Josephus Justus Scaliger (Agen a.d. Garonne 1540 - Leiden 1609) de grondlegger van de Leidse filologische school, met wie Vulcanius zeer bevriend was. Scaliger zag de diverse talen uit het oogpunt van zijn Latijnse studiën en geloofde niet langer in een goddelijk ingrijpen in de taalverscheidenheid.

Noch het bijbels-theologische standpunt, noch het nationale beginsel hebben zijn taalkundige opvattingen beïnvloed. Scaligers indeling der Europese talen omvat vier grote moedertalen: het Latijn, het Grieks, het Slavisch en het Germaans, en zeven kleine stamtalen. Van het Hebreeuws zoals bij Schrieckius, en van Becanus' Nederlandse oertaal is nergens sprake¹³.

In Scaligers studies over de tijdrekening geldt de bouw van de Babelse toren niet langer als zelfstandige historische periode, weshalve ook de bijbelse verklaring voor de taalverscheidenheid hem onwaarschijnlijk leek.

Het Germaans wordt bij Scaliger in drie groepen ingedeeld: Teutonismus, Sachsonismus, Danismus. De plaats van het Gotisch,

(11) *De literis et lingua Getarum sive Gothorum, Lugduni Batavorum, ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium, 1597, p. VI-IX.*

(12) *Chronographia P. Opmeeri, a mundi exordio ad sua usque tempora historias continens, et Elogia ... Aucta nunc demum atque emendata. Eiusdem Historia Martirum Bataviae, Coloniae 1625, p. 24-26.*

(13) Scaligers indeling in stamtalen („matrices”), vaak ook Godtalen genoemd, werd uiteengezet in zijn *Diatriba de Europeorum linguis* (1599) en verscheen in de *Opuscula varia antehac non edita*, Francofurti 1612, p. 119-122.

waarvan Scaliger nochtans kennis had, kon nog niet worden bepaald.

De eerste filoloog, die na Vulcanus' gissingen omtrent de ouderdom van het Gotisch, deze taal bij zijn taalgenetische theorieën betreft, is de Geldersman Abraham Milius (1563-1637). Hij stelde het Grieks, het Latijn, het Nederlands en het Hebreeuws als „linguae matriculares” van de mensheid voorop, welke stamtalenindeling behoudens het Hebreeuws sterke parallellen met Scaligers visie vertoont.

Waar Scaliger het gebruik van het Duits in Oost-Europa evenals de Duits-Perzische verwantschap ontkent¹⁴, aanvaardt Milius zoals zijn tijdgenoten Franciscus Raphelengius en Justus Lipsius de nauwere samenhang van het Germaans en het Perzisch¹⁵.

Merkwaardig voor Milius' houding is vooral de opvatting, dat het Gotisch als een mogelijke stammoeder der overige Germaanse talen kan beschouwd worden¹⁶.

Deze Gothica-genetrix-theorie vond sindsdien algemene verspreiding en zou pas een eeuw later gedeeltelijk door Lambert ten Kate rechtgezet worden¹⁷.

Bovengemelde klassifikaties vonden tegenhangers in andere, meer op geschiedkundige gegevens steunende taalgenetische opvattingen.

Voorals Adrianus Schrieckius (Brugge 1560 - Ieper 1621) en Hugo Grotius (Delft 1583 - Rostock 1645) trachtten het taalgenetisch probleem van uit het historisch gezichtspunt te benaderen.

De oertaal der mensheid is volgens Schrieckius het Hebreeuws, waarnaast er een tweede grondtaal, het Skytisch, ongeveer dezelfde taal als Becanus' en Milius' *lingua primaeva*, dient te worden aanvaard.

Uit het Skytisch ontwikkelden zich het Grieks, het Etruskisch, het Keltisch en het Duits. In de periode van taalgenetische splitsing ontstond ook het „Vlaams”, waarop alle overige talen teruggaan¹⁸.

(14) Zie A. Borst, *Der Turmbau von Babel*, Bd. III/1, p. 1215.

(15) Zelfs in de negentiende eeuw werd de bijzondere Germaans-Iraanse verwantschap door Franz Bopp in zijn eerste publikaties aanvaard. Bernhard Dorn was vermoedelijk de laatste om in zijn vergelijkende studie *Ueber die Verwandtschaft des persischen, germanischen und griechisch-lateinischen Sprachstammes*, Hamburg 1827, de nauwere affiniteiten tussen beide Indogermaanse taalgroepen te verdedigen.

(16) *Lingua Belgica: Sive de Linguae illius communitate tum cum plerisque alijs, tum praesertim cum Latina, Graeca, Persica; deque communitatis illius causis; tum de linguae illius origine et latissima per nationes quamplurimas diffusionem; ut et de ejus praestantia...*, Lugduni Batavorum, Pro Bibliopolio Commeliniano, Excudebant anno 1612 Ulricus Cornelij et G. Abrahami, p. 45-46.

(17) Zie verder, p. 320 en vlg.

(18) *Originum Rerumq. Celticarum et Belgicarum libri XXIII. Van t' Beghin der eerster Volcken van European in-sonderheyt van den oorspronck ende saecken der Nederlandren XXIII boecken*, etc., t'Ypre, bij François Bellet Boeckdrucker 1614, p. 3 en vlg.

Hugo Grotius' universele belangstelling was o.m. gericht op de historische en archeologische problemen met betrekking tot de oertijd der mensheid. Ook de verklaringen, die door de bijbelexegeten voor de diversiteit der talen en volkeren gegeven werden, hadden zijn aandacht.

Grotius verwierp de opvatting van de Hebreeuwse oertaal en zag in de etnische verscheidenheid der verschillende werelddelen geen bezwaar voor de oorspronkelijke genealogische eenheid der ganse mensheid.

Met betrekking tot de oorsprong van de taal hebben wij in de inleiding¹⁹ gewezen op de samenhang van dit probleem met het ontstaan van de mens. Grotius' theorieën²⁰ gingen volkomen in deze richting, doordat de taal- en etnogenese met elkaar in nauw verband gebracht werden.

Ondanks deze verdienstelijke visie is Grotius niet tot een klassifikatie der Germaanse talen gekomen.

De historisch-komparatistische methode, meer gericht op proefondervindelijk onderzoek is vooral sedert de tweede helft van de zeventiende eeuw samen met en naast de taalgenetische, historische en bijbelse verklaringen door het baanbrekend werk van Franciscus Junius (Heidelberg ca. 1589 - Windsor 1677)²¹ tot stand gekomen.

Hoewel ontlening en autentieke verwantschap nog vaak met elkaar verward werden en niet hetzelfde empirisch onderzoek als in de negentiende en twintigste eeuw ten grondslag lag, hebben Junius en enkele tijdgenoten (Janus Vlitius, George Hickes enz.) verantwoorde klassifikaties der Germaanse talen ontworpen.

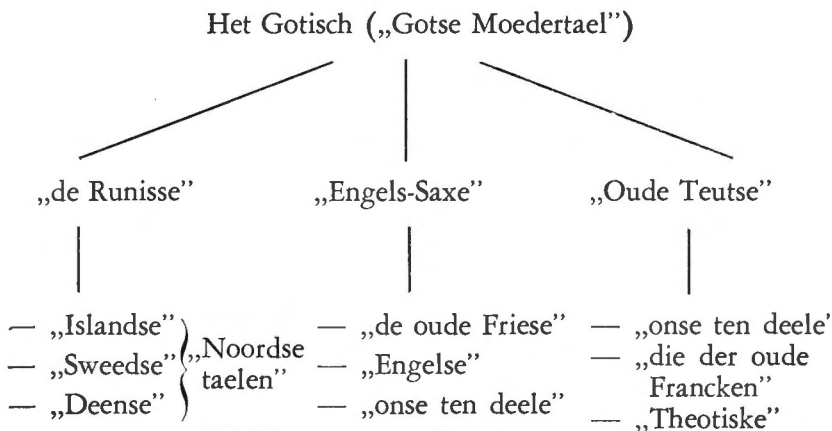
Een eerste merkwaardige indeling²² is afkomstig van Janus Vlitius (Middelburg 1620 - Breda 1666), die de noodzaak van taalhistorisch en vergelijkend onderzoek met het Gotisch als uitgangspunt illustreerde aan de hand van volgende Germaanse taalgenealogie :

(19) Zie hierboven, p. 309-310.

(20) Zie A. Borst, *Der Turmbau von Babel*, Bd. III/1, p. 1298-1300.

(21) Op de buitengewone verdienste van Franciscus Junius voor de studie van het Gotisch, het Oudengels, het Oudhoogduits, het Oud- en Middelfries en in mindere mate zelfs voor het Oudsaksisch en het Oudijslands kunnen wij binnen het bestek van deze korte bijdrage niet nader ingaan. In het boek *De studie van het Gotisch in de Nederlanden*, dat eerlang in de reeks van de Koninklijke Vlaamse Akademie voor taal- en letterkunde zal verschijnen, wordt over Junius' betekenis uitvoerig gehandeld.

(22) Eigenlijk is Vlitius' taalkundige stratifikatie door Junius' indeling van 1655 voorafgegaan, doch deze laatste kwam naderhand (1665) door de studie van het Gotisch tot gedeeltelijk nieuwe opvattingen. Zie verder p. 317 en vlg.

Deze drieledige klassifikatie was voor een groot gedeelte door de resultaten van Junius' onderzoek der Oudgermaanse talen voorbereid.

Dat het Nederlands ten dele bij het Fries en het Angelsaksisch („Noordzeegermaans", „Noordwestgermaans", „Kustwestgermaans", „Ingveoons") ondergebracht werd en anderzijds deel uitmaakt van het „Binnengermaans" mag voor die tijd zeer verdienstelijk heten.

Hoe waardevol Vlitius' vergelijkend onderzoek der Oudgermaanse talen in deze beginperiode ook was, de toenmalige invloeden van de historio- en etnografie op de taalkunde handhaafden zich in zijn opvattingen over de ouderdom van het Gotisch.

Analoog met Vulcanius, houdt Vlitius het Gotisch voor de oudste Germaanse taal, zelfs ouder dan het Grieks, en beider „gemene vader" zou dan naar alle waarschijnlijkheid het Skytisch geweest zijn²³.

Dat de Goten van de Skyten afstammen is een algemeen geldende opvatting in de zeventiende-eeuwse etnografische studies. Ook Georg Stiernhielm (1598-1672), de bekende Zweedse literator, beweert in zijn *De linguarum origine praefatio* :

„Hi omnes (d.w.z. alle Indogermaanse volkeren, de Hunnen, enz.) propagine Scythae, Scythica usi sunt lingua, singuli singulis dialectis. Linguam Thracicam, Phrygiam, Persicam seu Parthicam, Germanicam, origine Gothicam, hoc est, Scythicam fuisse, doctissimorum viro- rum sententia est." ²⁴

(23) 't *Vader ons in XX oude Duytse en Noordse Taelen*, z.p., z.j., p. V en vlg. Vlitius' werkje verscheen waarschijnlijk te Dordrecht in 1664.

(24) *D.N. Jesu Christi S.S. Evangelia ab Ulfila Gothorum in Moesia episcopo circa annum a nato Christo CCCLX ex Graeco Gothice translata nunc parallelis versionibus, Sveo-Gothica, Norraena, seu Islandica, et vulgata Latina edita*, Stockholmiae 1671, p. XXXI.

Stierhielm gaat zelfs nog verder en beweert, dat het Skytisch uit het Jafetitisch zou ontstaan zijn, welke opvatting klaarblijkelijk op de door de Bijbel (Genesis 10, 1-5) verspreide theorie van Jafets stamvaderschap berust.

Vermoedelijk hebben de berichten der Griekse en Latijnse bronnen (tweede eeuw na Christus) over de aanwezigheid van Goten in Skytië²⁵ de latere onderzoekers tot de opvatting der genealogische verwantschap van het Gotisch met het Skytisch geleid.

Junius, de grondlegger van de Germaanse taalwetenschap der zeventiende eeuw, gaf aan de verklaringen van het taalgenealogisch probleem een andere wending.

Het Skytisch, hoewel ouder dan het Grieks, heeft naar Junius' oordeel met deze taal een gemeenschappelijke oorsprong in een onbekende oertaal, die noch het Hebreeuws noch het Nederlands was.

Op deze verder onbekende grondtaal zou ook het Gotisch via het zg. Oudskytisch samen met het Grieks teruggaan²⁶.

Gelet op het gebrek aan gegevens over de andere verwante niet-Germaanse talen zijn Junius' opvattingen in de zeventiende eeuw stellig even belangrijk als de jongere, meer verantwoorde hypotesen van William Jones (1746-1794) met betrekking tot de Indogermaanse eenheidstaal.

Hoewel Junius' theorieën ten aanzien van het apriorisme der Skytische grondtaal rechtmatige twijfels hadden gewekt, hebben de opvattingen over de Skytische „lingua primaeva" een taai leven gehad.

In de tweede helft van de achttiende eeuw, nadat de taalwetenschap met de juiste inzichten van Lambert ten Kate²⁷ verrijkt was, heeft Gosuinus 't Hooft zelfs de theorie verdedigd, dat het Skytisch de enige stamtaal van „alle Duitsche dialecten" zou geweest zijn²⁸.

Ook een zeer hoogstaand filoloog Johannes Ihre tastte nopens de oorsprong van het Gotisch nog in het duister²⁹.

(25) Zie hieromtrent G. Vernadsky, *Der sarmatische Hintergrund der germanischen Völkerwanderung, Saeculum*, München 1951, II, p. 352 en vlg.

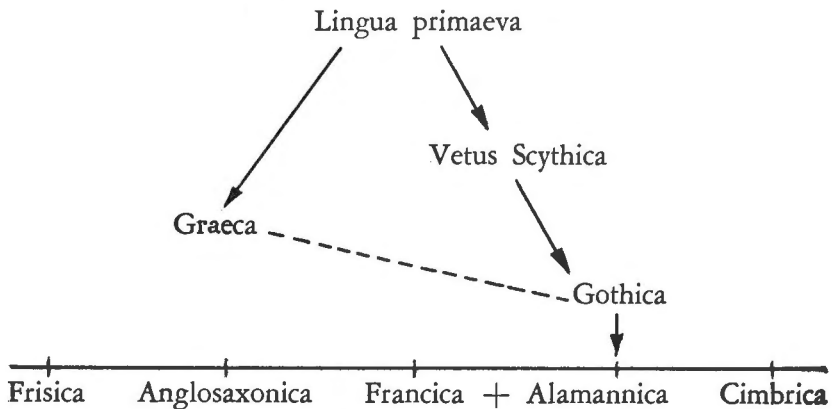
(26) *Gothicum Glossarium, quo plera Argentei Codicis vocabula explicantur, atque ex linguis cognatis illustrantur. Praemittuntur ei Gothicum, Runicum, Anglo-Saxonicum, aliaque alphabeta*. Opera Francisci Junii F.F. Dordrecht, typis et sumptibus Junianis, 1665, p. XVII.

(27) Zie hierover verder, p. 320 en vlg.

(28) Zie W.L. van Helten, *Bijdrage tot een pragmatische geschiedenis der vaderlandsche taalstudie in Nederland*, Groningen 1882, p. 27.

(29) *Glossarium Suiogothicum in quo tam hodierno usu frequentata vocabula, quam in legum patriarum tabulis aliisque aevi medii scriptis abvia explicantur, et ex dialectis cognatis, Moesogothica, Anglosaxonica, Alemannica, Islandica ceterisque Gothicae et Celticae originis illustrantur*, Upsulia 1769, T. I, Prooemium, p. XXX.

Junius' afstammings- en verwantschapsteorieën die in de zeventiende eeuw vrijwel algemeen aanvaard werden, kunnen in grote trekken met onderstaand schema worden weergegeven :

Naar het begrip van taalkundigen als Junius werd het „Germaans” meer en meer als een duidelijk begrensde eenheid beschouwd. De begrippen Alamannica en Francica duiden het geheel der Oudhoogduitse dialecten aan, terwijl met Cimbrica het Oer- en Oudnoors en met het Anglosaxonica het Oudengels zijn bedoeld ³⁰.

Eiigenlijk had Junius zijn opvattingen over de onderlinge verwantschap der Germaanse talen reeds enkele jaren vroeger, in de *Observationes in Willeramii abbatis Francicam paraphrasin cantici canticorum* ³¹ nader toegelicht :

„Ex Gothica certe profluxit vetus Cimbrica, monumentis Runarum posteris tradita, nec non moderna Suecica, Danica, Norvagica, Islandica. Ex Anglo-Saxonica vero promanavit magna pars Anglicae et Scotiae, tota quoque Belgica, praecipue tamen Frisica illa vetus, reliquis universi Belgii incolis vix intellecta, propterea quod in plurimis vocibus, atque in ipsa quoque plurimorum vocabulorum orthographia et pronuntiatione manifestissima Anglo-Saxonicae vestigia usque in hunc diem retinuerit. Ex Francica denique derivata est superior Germanica; atque adeo cuiusvis, qui vel ἀρχοθυγῶς Gothicam Anglo-Saxonicamque delibavit, statim liquere potest ipsam Francicam (quae Alamannica quoque vel Theodisca dicebatur) ex Gothica Anglosaxonicaque desumptam. ³²

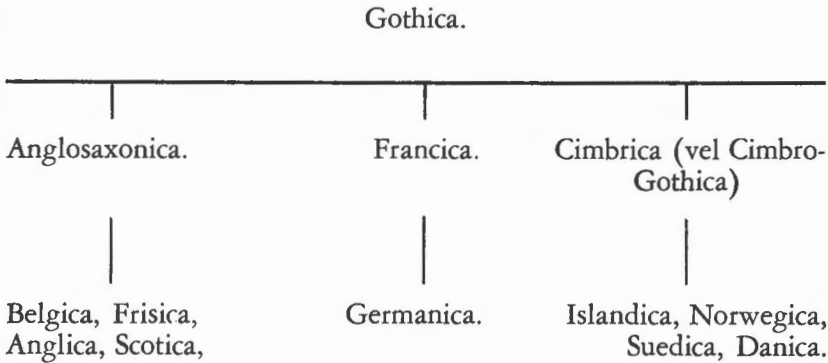
(30) *Gothicum Glossarium*, p. XVII De stippellijn geeft de lossere verwantschapsband weer.

(31) Amstelodami, apud Christophorum Cunradi, typis & sumtibus authoris 1655.

(32) Ad Lectorem, p. III.

Deze zienswijze (1655), enigszins afwijkend van Junius' latere opvattingen zou een drietal decennien later door George Hickes (1612-1715) in de *Praefatio* van zijn *Grammatica Anglo-Saxonica et Moeso-Gothica* in grote trekken overgenomen worden³³.

De verdere uitbouw van Junius' opvattingen bij Hickes kan met volgend schema worden voorgesteld:

Het wezenlijke verschil met Junius' klassifikatie van 1655 ligt in Hickes' opvattingen over de zelfstandiger evolutie van het Oudhoogduits ten aanzien van het Gotisch en het Oudengels.

Deze indelingen in moeder- en dochtertalen doen onwillekeurig aan Schleichers stamboomtheorie denken; met dit onderscheid, dat filologen als Junius en zijn tijdgenoten nog meer onder de invloed van de toenmalige etnografie en geschiedkunde staan. Ten gevolge daarvan aanvaardt Junius o.m., dat tussen het Gotisch en het Grieks een minder nauwe verwantschap bestaat dan tussen het Gotisch en het Skytisch. Deze opvatting, hoewel in tegenstelling met de etymologische vaststellingen in zijn *Gothicum Glossarium*³⁴, steunt bij gemis van taalkundige gegevens over de z.g. Skytische eenheidstaal uitsluitend op de toen geldende historische kennis.

Verdienstelijk in Junius' wetenschappelijk werk was ook de opzet bij het taalvergelijkend onderzoek der Germaanse talen meer en meer de Skandinavische groep te betrekken, met welk streven hij evenwel niet bewust beoogde de etno- en taalgenetische opvattingen

(33) Dit werk werd opgenomen in *Recentissima antiquissima linguae septemtrionalis incunabula, id est Grammaticae Islandicae Rudimenta. Per Rudolphum Jonam Islandum, Oxoniae 1688, p. VIII.*

(34) Junius' invloed op de opvattingen van andere tijdgenoten en latere taalgeleerden, alsook de controverse met Gronovius vallen buiten het doel van dit artikel.

gen der Zweden te benaderen. Olaus Verelius (1618-1682), de toenmalige voorstander van de Gotonordische taal- en volkseenheid, oordeelde immers, dat het Gotisch niet op het Skytisch terugging, maar veeleer een autochtone Skandinavische taal was, die door de latere handelsbetrekkingen der Goten met Griekenland bepaalde overeenkomsten met het Grieks vertoonde³⁵.

Een poging tot klassifikatie der Germaanse talen op grond van „gelyklydendheid” of klankovereenkomst der wortels en van grammatikale onderzoekingen naar de nominale en verbale flexie werd voor het eerst door Lambert ten Kate (Amsterdam 1674-1731) ondernomen.

Steunend op een dieper inzicht in het wezen der taalevoluatie, kwam Ten Kate tot het besluit, dat alle Germaanse talen „gezamentlyk met de Gottise uyt eene en dezelfde moeder gesproten zyn”,³⁶ met welke formulering hij Junius’ verdienstelijke hypotese aanvulde.

De waarde van ten Kates onderzoekingen ligt niet zozeer in de verklaring der taalgenese, voor welk vraagstuk hij veelal bij de vroegere bijbelse opvattingen³⁷ aanleunde, maar in de vernieuwing van de doelstellingen en de methode.

Hij is de eerste, die de grondige analyse der taalfeiten zelf als enig uitgangspunt van het taalwetenschappelijke onderzoek neemt.

Daardoor wist hij de juiste plaats van het Nederlands en van de aanverwante talen binnen het Germaans te bepalen en ontdekte hij de aanvangsbetoning als kenmerk van deze taalgroep. Verder ontwierp hij de ablautreeksen, waardoor de grondslag voor de latere wetenschappelijke woordaflleiding werd gelegd.

Ook het verschijnsel der taalverscheidenheid binnen eenzelfde taal ten gevolge van dialektologische verschillen was hem als eerste taalgeograaf en foneticus niet ontgaan.

Ondanks al de verdiensten van zijn klassificering en van zijn vergelijkend detailonderzoek der Germaanse talen is zelfs een vooraanstaand taalgeleerde als ten Kate in zijn „Europische Tael-boom” ten aanzien van het Grieks en het Latijn op een dwaalspoor geraakt.

Doch hoewel beide talen tot de groep van het Keltisch gerekend

(35) *Index linguae veteris Scytho-Scandicae sive Gothicae...*, Upsulae 1691, in de inleiding van 1681, p. II. Dit werk werd posthuum uitgegeven door Olof Rudbeck de Oude.

(36) *Gemeenschap tussen de Gotische spraeke en de Nederduytsche*, Amsterdam 1710, p. 6. Verder oordeelt hij „dat dezelve (de Germaanse talen) in oorspronk met den ander (het Grieks) vermaegtschapt, en gezamentlyk wel éér uyt eene en dezelfde bronne gesproten zyn.” *Gemeenschap*, p. 16-17.

(37) Ten Kate verklaart de taalverscheidenheid door „’t opregten van Babels toren” *Gemeenschap*, p. 8.

worden, merkt ten Kate naar aanleiding van het „Oud-Latyn” terecht op :

„Door voortplanting is uit dit gesproten al het Romansch; als naemlijk het Italiaensch, Spaensch, Portugeesch, Fransch, Grisonsch en Sardisch”³⁸.

De eerste en de laatste drie talen worden gezamenlijk als nauw verwante groepen aangezien, waarbij ten Kate ten opzichte van het Italiaans, het Spaans en het Portugees juist vaststelt : „Onder dezen is iet van 't Gotthisch geraekt”³⁹.

Na ten Kate is vóór de opkomst der moderne taalwetenschap geen evenwaardig werk meer geleverd.

Hoe scherpzinnig en grondig ten Kates linguïstisch onderzoek der Germaanse talen ook was, daarbuiten bleef hij enigszins het produkt van zijn tijd.

Ligt ten Kates verdienste daarom niet bepaald in de verklaring der taalgenese of in de indeling der Europese talen, dan is dit ten dele door de ontoereikende kennis van en het gebrek aan studiemateriaal over de niet-Germaanse talen te verklaren. Zodoende konden de vroegere misvattingen, die wij hier uitvoerig aanwezen, zich met hun nadelige invloed zelfs in zijn werk handhaven.

Besluit

Deze uiteraard korte retrospectieve beschouwingen⁴⁰, die hoofdzakelijk op direkte of indirecte problemen der taalverwantschap wezen, leiden tot volgende algemene konklusies.

I. De evolutie van determinerend-teologisch of op eenzijdig nationalisme afgestemd taalkundig denken tot een empirisch-rationalistische onderzoeksmethode heeft het grootste deel der taalwetenschappelijke geschiedenis uitgemaakt.

II. Wegens de vele raakpunten en verwante belangstellingscriteria met andere wetenschappelijke disciplines, door de achterstand op deze of door een tekort aan principiële en methodologische scheiding tussen hulp- en hoofdwetenschap heeft de Germaanse taalkun-

(38) *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*, I, p. 61.

(39) *Aenleiding* I, p. 61. Zie over de West- en Oostgotische woorden in deze talen O. Höfler, *Die zweite Lautverschiebung bei Ost- und Westgermanen*, Tübingen 1958, p. 8 en vlg.

(40) Het was geenszins de bedoeling in deze bijdrage een volledige opsomming te geven van alle vóór-negentiende-eeuwse taalkundige werken, die het probleem der taalgenese of der Germaanse taalverwantschap behandelden. Wij hebben vooral getracht enkele grote lijnen weer te vinden in de voorgeschiedenis der moderne taalwetenschap.

de zich vóór de negentiende eeuw nauwelijks of slechts zeer zelden autonoom kunnen ontwikkelen.

III. Waar voor de klassifikatie der Germaanse talen sedert ca. 1900 allerlei twistvragen nopens de bruikbaarheid, het nut en de betrouwbaarheid der hulpwetenschappen zijn ontstaan⁴¹, waren dezelfde probleemstellingen reeds in enkele vóór-negentiende-eeuwse traktaten aan de orde.

IV. Dergelijke externe metodologische vraagstukken werden vanzelfsprekend vermeerderd met moeilijkheden van intern-taalkundige aard.

In dit opzicht hebben slechts enkele grepen uit de ontwikkelingsgang zelf van de vergelijkende Germaanse taalwetenschap tot twee belangrijke vaststellingen geleid: opvallend is vooreerst de complexiteit van het taalgenetisch en komparatistisch probleem binnen een zo kleine taalgroep als het Germaans. Ten tweede blijkt, dat men ondanks de daardoor ontstane klassifikatiemoeilijkheden de taalgenealogische verwantschap der Germaanse talen lang vóór de negentiende eeuw en vóór de wetenschappelijk beoefende Sanskrietstudie had ontdekt.

V. Het laatste, maar niet het minst belangrijke besluit, heeft zowel voor de historicus als voor de linguïst belang.

Wie de werkwijzen, onderzoeksmaatstaven en opvattingen nagaat, die in wezen het moderne komparatisme hebben voorbereid, dient rekening te houden met de continuïteit in het taalgenetisch, het diachronisch en het taalvergelijkend denken.

Een onderzoek naar de invloeden van deze beschouwingswijzen vormt derhalve een der grondslagen van een wetenschappelijke geschiedenis der Germaanse taalkunde.

(41) Zie L. Rösel, *Die Gliederung der germanischen Sprachen nach den Zeugnissen ihrer Flexionsformen*, Nürnberg 1962, p. V-VII.